

UOT-811.512.162

Səhifə: 19-25

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2025.2.19>

Şəbnəm Həsənli-Qəribova
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,
filologiya elmləri doktoru, dosent
shabnam.hasanli@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-0912-4504>

QUMUQ DİLİNDƏ ALINMA LEKSİKANIN İNKİŞAF TƏMAYÜLLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə qumuq dilinin leksik sistemində alınma sözlərin rolu, mənşə mənbələri və assimilyasiya mexanizmləri tədqiq olunmuşdur. Qumuq dili türk dillərinin qıpçaq qoluna mənsub olub, Şimali Qafqazda yaşayan qumuqların ana dilidir. Tarixən Qafqaz xalqları, İran mədəniyyəti, Osmanlı dövləti və Rusiya imperiyası ilə sıx təmasda olmuş bu xalqın dili çoxsaylı xarici təsirlərə məruz qalmışdır. Leksik sistemdə alınma elementlərin çoxluğu Qumuq xalqının uzunmüddətli mədəni, dini və iqtisadi əlaqələrinin dilə əksidir. Bu tədqiqatda məqsəd Qumuq dilində alınma leksikanın əsas mənbələrini, onların fonetik, morfoloji və semantik xüsusiyyətlərini nəzəri baxımdan təhlil etməkdir. Ərəb, fars, rus və digər türk dillərindən olan leksik alınmaların tarixi, semantik və fonetik uyğunlaşma xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Qumuq dilinin tarixi-mədəni inkişafında alınma leksikanın formalaşma mərhələləri və bu prosesin dilin leksik sisteminə təsiri təyin edilmişdir. Müasir dövrdə beynəlmiləl terminlərin (əsasən ingiliscə mənşəli) artması və bu tendensiyanın qumuq dilində dil siyasəti baxımından yaratdığı problemlər də diqqət mərkəzinə gətirilmişdir.

Açar sözlər: Qumuq dili, alınma leksika, ərəb-fars sözləri, rusizm, dil kontakti, assimilyasiya.

Giriş: Şimali Qafqazda yaşayan qumuqların xalq kimi formalaşmasında kimmerlər, skiflər, daha sonra isə digər türk tayfaları müəyyən rol oynamışdır. Qumuqların ana dili qumuq dilidir. Qumuq dilinin tarixi mənşəyi və türk dillərinin hansı qrupuna aid edilməsi barədə mübahisələr mövcuddur. Qumuq dilinin müxtəlif dialektləri mövcuddur: Buynakski, Qaytaqski, Piemont, Terski, Xasavyurt. Ədəbi dil əsasən Xasavyurt və Buynak dialektlərinə əsaslanır.

Bu dil haqqında ilk məlumat İohan Qustav Qerber (1728), Anton Antonoviç Şifner (1866) vermişdir. “Qumuq dili modelləri XVIII əsrin 70-ci illərinə aid ilk qeydlərlə başlanır. Bu dövrdə Bakmeyster tərəfindən toplanmış dilçilik materialları sonradan Elmlər Akademiyasının fəxri üzvü Adelnq (1815) və P.S. Pallas tərəfindən işlənmiş bir sıra mənbələrin tərkibinə daxil edilmişdir. Bakmeyster, Adelnq və Pallas tərəfindən arxivləşdirilmiş bu materiallar, xüsusilə türkcə “*Bütün dillərin və dialektlərin müqayisəli lüğəti*” (1787–1789) əsərində yer almış və müqayisəli-tarixi leksikoqrafiya üçün mühüm mənbə kimi xidmət edə bilər” (1.1185).

Dilin inkişaf səviyyəsi onun struktur komponentlərinin sabitliyi və funksional çevikliyi ilə müəyyən olunur. Qrammatik quruluş dilin daxili sistem sabitliyini təmin edən baza rolunu oynayarsa, leksik qat, yəni dilin söz ehtiyatı bu sistemin dinamik inkişafını və cəmiyyətlə qarşılıqlı təsirini əks etdirir. Buna görə də dilin ümumi inkişaf səviyyəsini yalnız qrammatik sabitliklə ölçmək kifayət deyildir, dilin leksik qatının zənginliyi, milliliyi və semantik çoxşaxəliliyi də əsas göstəricilər sırasına daxildir.

Hər bir dilin leksik tərkibi həmin dilin daşıyıcısı olan xalqın mədəni-tarixi təcrübəsini, sosial münasibətlər sistemini və mənəvi dünyagörüşünü özündə əks etdirən canlı göstəricidir. Leksika dilin tarixi inkişafının güzgüsüdür, xalqın keçdiyi mərhələləri, yaratdığı mədəni dəyərləri, elmi

nailiyyətləri və digər xalqlarla qurduğu əlaqələri izləməyə imkan verir. Məsələn, terminoloji sistemdəki yeniliklər cəmiyyətin elmi-texniki tərəqqisinin, məişət sözlərindəki dəyişikliklər isə sosial-mədəni həyatdakı transformasiyaların dilə təsirinin nəticəsidir.

Leksik qatın mühüm xüsusiyyətlərindən biri onun daim yenilənmə qabiliyyətidir. Cəmiyyətdə baş verən sosial-siyasi, elmi, texnoloji və mədəni dəyişikliklər, həmçinin beynəlxalq əlaqələrin intensivləşməsi yeni anlayışların, terminlərin və ifadə formalarının yaranmasına səbəb olur. Nəticədə, dilin leksik fondu həmin dəyişiklikləri operativ şəkildə əks etdirir.

Beləliklə, leksik sistem yalnız dilin bir komponenti deyil, həm də xalqın tarixinin, düşüncə tərzinin və mədəni kimliyinin ifadə vasitəsidir. Onun zənginliyi və milliliyi dilin inkişaf səviyyəsinin əsas göstəricisi olmaqla yanaşı, eyni zamanda həmin xalqın mənəvi-intellektual potensialını da səciyyələndirir. Müasir dilçilikdə leksik sistemin inkişaf qanunauyğunluqlarının, onun digər dillərlə qarşılıqlı təsir mexanizmlərinin və sosiomədəni kontekstdə transformasiya proseslərinin tədqiqi dilin dinamik təbiətinin öyrənilməsində mühüm elmi istiqamət kimi çıxış edir. Qumuq dili tarix boyunca bir çox xalqlarla qarşılıqlı təmasda olduğundan lüğət tərkibi olduqca zəngin dil elementləri daşıyır. Qumuq dilinin leksikasında milli sözlərlə yanaşı ərəb, fars, rus, monqol dillərindən keçmiş sözlər işlənmişdir. Qumuq dilinin lüğət tərkibinə nəzər saldıqda milli söz bazasının zənginliyi diqqəti cəlb edir. Bu söz bazası qədim türk sözlərini, qırpaq dil layını əhatə edir.

Qumuq dilinin lüğət tərkibinin bir qismi alınma sözlərdən ibarətdir. Tarix boyu qumuq dili istər digər qrupa aid türk dillərindən, istərsə də qonşuluqdakı Qafqaz xalqlarının dillərindən, eyni zamanda monqol və rus dillərindən söz almışdır. Bu qarşılıqlı təsir həm tarixin müəyyən zaman kəsiyində monqol, ərəb və fars dilləri ilə realizə olunmuş, həm də müasir dövrdə rus və Dağıstan dilləri ilə baş verir. Xüsusilə, qonşuluqdakı Dağıstan xalqlarına aid bəzi leksik vahidlər qumuq dilinin dialektlərində özünü göstərir. Məsələn, şiçi “əmioğlu”, uxi “təməl”, uvşi “əsas” və s. Lakin ədəbi dildə bu sözlər istifadə edilmir. Alınma sözlərin dialektlər arasında bölgüsü əsasən aşağıdakı şəkildədir:

- Terek dialektində çeçen dilindən alınmalar
- Podqornıy dialektində avar dilindən alınmalar
- Kaytaq dialektində darginizmlər

X.R.Selmuzarova çeçen- qumuq dil əlaqələrinin tarixinin qədimliyinə əsasən bu iki dilin qarşılıqlı söz alış-verişini bu şəkildə xarakterizə etmişdir: “Qumuq dili, xüsusən də Terek və Xasavyurt dialektləri onlarla çeçen alınmalarını qəbul etmiş və mənimsəmişdir. Eyni zamanda, qumuq alınmaları bir çox leksik və tematik kateqoriyaların bir hissəsi kimi çeçen dili tərəfindən mənimsənilmişdir” [7].

G. Səlimova qumuq dilindəki Dağıstan alınmalarını bir neçə qrupa bölmüşdür: “ a) qumuq dili və onun dialektləri tərəfindən möhkəm mənimsənilmiş. Buraya ilk növbədə nisbətən uzun müddət nüfuz etmiş leksemlər daxildir. Bunlar zükari “əmioğlu”, makar “qayca” və s. kimi sözlərdir; b) nisbətən sonrakı alınmalar. Bu, Buynak ləhcəsinin bir sıra dialektlərində, eləcə də Kaytaq ləhcəsinin bir sıra dialektlərində avar dilindən alınmalara aid edilə bilər. Onlar əsasən dağlıların Qumuq düzünə köçürülməsi ilə əlaqədardır və buna görə də dağ əhalisi ilə qarışıq bəzi aullarda rast gəlinir” [6].

Qumuq dilindəki Nax-Dağıstan alınmalarını müxtəlif qruplara bölmək olar: 1) bitki adları: xuri “söyüd”, zarqazerqe “başınağacı”, çançur “gavalı”; 2) somatik vahidlər: qürçeç “böyrək”, xayxay “yanaq”, klanlu “dodaq”; 3) heyvan adları: kinki “gəmirici”, vatsa “siçan”, çındırxav “kərtənkələ”, бүгү “bayquş”; 4) qida və yemək adları: sülka “bulka çörək”, miçari “qarğıdalı çörəyi”, şikay “sıyıq”, qald “tvoroq”; 5) təsərrüfata aid sözlər: qula/ quli “təkər”, puqun “bel, kürək”, tsivlik “ocaq yeri”, kajin “saxsı qab”, zabr “sutökən”; 6) geyim və bəzək əşyalarının adları: nada “paça”, laqjayna “medalyon”, quldun “qolçaq”, qaz “qadın yaylığı”.

Rus-qumuq dil əlaqələri: Təqribən XVIII əsrdən başlayaraq qumuq dilinin rus dili ilə qarşılıqlı intensiv əlaqələri başlamışdır. Bununla da, ilk olaraq şifahi nitq vasitəsilə ilk rus sözləri qumuq dilinə keçmişdir. Dilə keçən ilk sözlər qumuq dilinin tələffüzünə uyğunlaşdırılaraq qəbul

edilmişdir. Məsələn, anlautdakı “v” səsi qumuq dilində başqa səslərlə əvəz olunurdu: *вожжа* > *qoja* “cilov”, *ведро* > *pedre* “vedrə”, *ватара* > *batağa* “balıqçılıq” və s.

Sovet dövründə qumuq dilinə rus alınmalarının yazı vasitəsilə keçid prosesi başlayır. Belə sözlər olduğu kimi qəbul edilir, heç bir dəyişiklik edilmədən qəbul edilmişdir. Məsələn, aerodrom, advokat, adres, agitkolonna, agitpunkt, agressor, agronom, admiral, çastitsa (ədat) və s. Rus dili həm də qumuq dili üçün beynəlxalq terminlərin qəbul olunduğu vasitəçi dildir. Bu dil vasitəsi ilə antoqonist, antrakt, anonim, anneksiya, aparat, deklamatsiya, ozonator, deklaratsiya, refrijerator və s. terminlər qumuq ədəbi dilinə daxil olmuşdur.

Qumuq dilinə daxil olan rus alınmalarının sonundakı şəkilçilər qumuq dilinin öz şəkilçiləri ilə əvəz olunur: *консервативность*- konservativlik, *авторство*- avtorluq, *коллективизация*- kollektivləşdirmək, *колхозник*- kolxozçu və s. Lakin bəzi məqamlarda rus dilinə məxsus şəkilçilər də söz qarışıq dilə qəbul edilir: *кощегарка*, *кожанка*, *классицизм*, *коллективизм*, *коммунальный*, *командировка*, *командование*, *отставка*, *относительный*, *разведчик* və s. Sifət əmələ gətirən şəkilçilər qumuq dilinə keçərkən söz sonundan atılır: *аграрный*- aqrar, *автономный* - avtonom, *активный* - aktiv, *пассивный* - passiv və s. Rus dilindən alınma sözlərin qumuq dilinin öz şəkilçiləri ilə birləşərək yeni söz əmələ gətirməsi və yaxud da qumuq dilinin söz birləşmələri əmələ gətirmə qaydalarına əsasən mürəkkəb anlayışları ifadə etmə xüsusiyyətləri də diqqəti cəlb edir. Məsələn, *режиссёр+luq*, *ретсепт kitabı*, *реванш politikası*, *ревизиya aktı*, *революция yabuşuvu*- inqilab müharibəsi, *ullu rol oynamaq*- böyük rol oynamaq, *özünü rolün kütmək*- öz vəzifəsini yerinə yetirmək, *rotatsiya maşını*, *relyefli karta*, *temir yol relsləri*- dəmiryol relsləri, *rezin etiklər*- rezin çəkmələr və s.

Rus dili qumuq dili üçün həm də Avropa dillərindən alınmalar üçün vasitəçi dil olmuşdur. Xüsusilə 2000-ci illərdən sonra sürətli inkişafı birlikdə yaranan yeni anlayışların dildə əksi rus dili vasitəsilə keçən alınmalarla reallaşır. “İqtisadiyyatda, xalqın ictimai-siyasi həyatında və mənəvi mədəniyyətində baş verən qlobal dəyişikliklər çoxsaylı yeni anlayışların yaranmasına səbəb olmuşdur ki, bunlar da öz növbəsində yeni adlandırılmalara ehtiyac yaratmışdır. Kifayət qədər böyük sayda qumuq neologizmlərini rus dilindən və onun vasitəsilə digər dillərdən alınmış sözlər təşkil edir. Rus dilinə daxil olmuş Qərbi Avropa mənşəli leksik alınmaların demək olar ki, hamısı müəyyən dərəcədə qumuq dilinin leksikasında da əksini tapmışdır” [5, s.72].

N.N. Насиоһмədova yenidənqurmada sonra qumuq ədəbi dilinə daxil olan yeni rus və Qərbi Avropa mənşəli alınmaları tematik baxımdan aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır:

1. iqtisadiyyat, maliyyə və bazar münasibətləri sahəsindən alınmalar;
2. ictimai-siyasi leksika;
3. texnika və istehsalat sahəsinə aid sözlər;
4. mədəniyyət və incəsənət terminləri;
5. bədən tərbiyəsi və idman terminləri;
6. kriminal aləmlə bağlı leksika;
7. qeyri-ənənəvi tibb və anormal hadisələr sahəsindən sözlər;
8. kulinariya ilə bağlı leksika
9. məişət və yeniliklərlə bağlı leksika;
10. abstrakt mənəvi sözlər;
11. ekzotizmlər;
12. jarqon və danışıq üslubuna məxsus alınmalar.

Göründüyü kimi olduqca geniş əhatə dairəsinə məxsus bu alınmalar dildə milli və alınma sözlər nisbətinin dəyişməsinə böyük təsir göstərir. Əslində bu alınmaların böyük əksəriyyəti mənşə etibarilə Avropa dillərinə məxsusdur. Məsələn, *aura*, *mafia*, *vampir*, *imic*, *innovasiya*, *mentalitet*, *vauçer*, *disket*, *kikboksinq* və s.

Ərəb-qumuq dil əlaqələri: Qumuq dilində alınmaların böyük əksəriyyəti ərəb dilindən keçən sözlərdir. Ərəb dilinin və ərəb mədəniyyətinin uzunmüddətli təsiri ilə ərəb mənşəli sözlər qumuq dilinin lüğətində mühüm yer tutur. Qumuq dilinə keçən sözlərin əsas əlaməti çoxmənalı olmasıdır. Bu sözlərin əksəriyyəti situativ alınmalar olmuş, daha sonra işləklilik qazanaraq daimi alınmaya çevrilmiş sözlərdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, qumuq və ərəb dilləri müxtəlif dil

ailələrinə aiddir və onların fonetik sistemləri olduqca fərqlidir. Bu baxımdan qumuq dilinə ərəbizmlərin keçidi prosesində səs keçidləri müvafiq qanunauyğunluq çərçivəsində baş vermişdir. Məsələn, ərəb dilində qalın səslənən səslər qumuq dilin keçərkən incə səslərlə əvəz olunur: falaq-pelek, felaket-peleket, vasıl-vasil, hasil-hasil, lazzat-lezzet, lafz-lept, luqmat-lukum və s. Lakin bəzən olduğu kimi qalın səslənmə ilə qəbul edilir. Xüsusilə, l səsinin yuxarıdakı nümunələrdəki kimi incə səslənməsi ilə bərabər, qalın “l” kimi qəbul edildiyi sözlər də vardır: haqıl, xalq, xamal, xardal, masal, molla, asıl və s.

Anlautda bir sıra hallarda ərəb labial -m- kar -p- və ya cingiltili -b- hərfinə çevrilir: meyil-peyil, muazzin- mudun, muttaka-böteke.

Ərəb dilində f ilə başlayan fəlc, firuzə, fəhm, fikr, fiqh, fitnə, fatihə, fayda kimi sözlər “p” samiti ilə palic, pereze, pəhmu, pikir, piqhu, pitne, patiha, payda şəklində keçmişdir.

Ərəb dilində k (kəf) ilə işlənən kafir, kəfən, kəbin sözləri isə gavur, gebin şəklində qumuq dilində işlənir.

Ərəb dilindən alınma sözlərin semantik cəhətdən də fərqli əlamətləri vardır. Bunlardan bir də sözlərin semantik baxımdan dəyişərək yeni mənalar ifadə etməsidir. Məsələn ərəb dilindən keçən “hal” sözünün qumuq dilində 4 mənası vardır: 1) vəziyyət, 2) güc, qüvvət, 3) səhhət, sağlıq, 4) şərt. Yaxud da, hali sözü ərəb dilindən qumuq dilinə keçərək iki mənada işlənir: 1) indi, hal-hazırda (halige yerli- indiyə qədər; hali- busahat- indi, bu dəqiqə, haliden son- bundan sonra); 2) modal söz kimi “görüm, baxım, -sənə” şəklində: ayt hali- de görüm; Mülk sözü ərəb dilindən keçərkən “mal, bina, ev” mənalarında işlənmişdir. Eyni zamanda mülk suffiksləri birləşməsi tərkibində “yiyə, yiyəlik” mənasını daşımaqdadır. Yaxud da, amal (əməl) sözü hal, vəziyyət, çarə (bir amal eter biz- bir çarəsini taparıq; bir biletge amal etiiz- bir bilet tapın); əməl, əziyyət, iş (barı da amllarım zaya boldı- bütün əziyyətim hədəf oldu); hiylə, oyun, fırıldaq (bu seni amalın- bu sənin oyunun) mənalarında istifadə edilir. Qumuq dilinə ərəb dilindən keçən “asil” sözü isə həm qiymətli (asil taş- qiymətli daş); nəcib, intelligent, soylu (asil adam); həqiqi (asil ata- əsl, həqiqi, bioloji atası) mənalarını daşıyır.

Ərəbizmlər qumuq dilində sinonim cərgələr əmələ gətirir ki, bu zaman sözlərdən biri qumuqca digəri ərəb mənşəli söz olur: ar. tarcoma – qum. göçürüv “tərcümə”, mərifət - bilim “bilik”, şərq – gunçuvaq, güntuvuş “şərq” və s.

Ərəb terminləri rus dilindən alınmalarla sinonim əlaqəyə girir: madan - mineral, masala - problem, məqala- statya, müxbir - korrespondent, tarix – istoriya və s.

Fars-qumuq dil əlaqələri: Qumuq dilində işlənən alınmalar arasında fars alınmaları yetərinə yer tutur. Buna səbəb regional yaxınlıq, eləcə də ortaq mədəni əlaqələrdir. İran-qumuq münasibətlərinin tarixi XII əsrlərdən başlayır və qumuq dilinə nüfuzu XIV əsrə qədər intensiv şəkildə davam etmişdir. Doğrudur, fars dilindən alınma sözlərin əksəriyyəti ərəb alınmaları kimi arxaikləşməyə, rus dilinin təsiri ilə sıradan çıxmağa başlasa da, hələ də qumuq dilində kifayət qədər işləkliyə malikdir. P.Abdurraxmanova qumuq dilindəki 500-dən artıq fars alınmaları üzərində təhlil apararaq bu alınmalar aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır: 1. Sosial-ictimai leksika; 2. İctimai-siyasi leksika; 3. Heyvan adları; 4. Geyim və zinət əşyalarının adları; 5. Yemək və içki ilə bağlı adlar; 6. Bitki adları; 7. Təbiət hadisələrinin adları və s [4, s.157].

Fars dilindən alınmaları leksik və qrammatik mənsubiyyətinə görə bir neçə qrupa bölə bilərik: a) isimlər: abzar- həyət, bağça (Abzar alma, xonşu al- Ev alma, qonşu al); zemgil -səbət; ziger- sızıltı ; germar- mübahisə, söz dalaşı; zer -qızıl; kagraba -kəhrəba; zahra- qorxu, zülm; zahru- zəhər; zarbap- zərli parça; kamal – enli qadın kəməri; zar- acı, kədər və s.; b) sifətlər: azat - azad; biyabur -ayıb; zirek-cəld,çevik; damagkar -acgöz; zor; zorba; gence- gənc, kiçik; nazik - nazik və s.;

Qumuq dilinə monqol dilindən də bəzi sözlər keçmişdir. Bu əsasən digər türk dilləri vasitəsilə keçən sözlərdir: honajin “telka”, tulun “beşyaşlı at”, denen “dördyaşlı at” və s.

Nəticə: Qumuq dilinin leksik tərkibinə təsir edən ən böyük dillər rus, ərəb və fars dilləridir. Bu dillərdən ikisinin təsir dairəsi müasir qumuq dilində olduqca azalsa da, rus dilindən alınmaların sayı dilin təbii inkişafını əngəlləyəcək qədər çoxluq təşkil edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Meirambekova L., Sagidolda G., Yeskeyeva M., Abdygalieva T., Sarekenova K. On the History of Vocabulary Study of Kipchak Languages Group// American Journal of Applied Sciences. 2016, 13 (11): 1184.1192 DOI: 10.3844/ajassp.2016.1184.1192 p.1185-1192
2. Pekacar Ç. Kumuk Türkçesi Sözlüğü. TDK yayımları, Ankara, 2011.
3. Pekacar Ç. Kumuk türkçesi.//Türk Lehçeleri Grameri. Editör: A.B.Ercilasun. Ankara: Akçağ, 2007.
4. Абдурахманова, П. Дж. Персисмы в кумыкском языке. Дис. к.н.ф., 1999.
5. Гаджихмедова Н.Н. Новые русские и западноевропейские заимствования в кумыкском языке.// Общественные и гуманитарные науки. С. 71-73 <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-russkie-i-zapadnoevropeyskie-zaimstvovaniya-v-kumykskom-yazyke>.
6. Селимова Г. А Нахско-дагестанские заимствования в диалектах кумыкского языка. Дисс. К.н.ф по филологии. 2000.
7. Сельмузарова Х.Р. К Интерпретации кумыкских лексических заимствований в чеченском языке.// Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Общественные и гуманитарные науки.2010// <https://cyberleninka.ru/article/n/k-interpretatsii-kumykskih-leksicheskikh-zaimstvovaniy-v-chechenskom-yazyke/viewer>

Шабнам Гасанли-Гарибова

*Развитие тенденций заимствованной лексики
в кумыкском языке*

Резюме

В статье исследуется роль заимствованных слов в лексической системе кумыкского языка, их источники происхождения и механизмы ассимиляции. Кумыкский язык относится к кыпчакской группе тюркских языков и является родным языком кумыков, проживающих на Северном Кавказе. На протяжении истории этот народ находился в тесных контактах с народами Кавказа, иранской культурой, Османским государством и Российской империей, что обусловило многочисленные внешние влияния на язык. Наличие большого количества заимствованных элементов в лексической системе отражает длительные культурные, религиозные и экономические связи кумыкского народа. Цель исследования — научно проанализировать основные источники заимствований в кумыкском языке, а также их фонетические, морфологические и семантические особенности ассимиляции. Рассмотрены исторические, семантические и фонетические особенности арабских, персидских, русских и других тюркских заимствований. В статье показаны этапы формирования заимствованной лексики в историко-культурном развитии кумыкского языка и влияние этого процесса на его лексическую систему. В современный период также отмечается рост интернациональной терминологии (в основном английского происхождения) и обсуждаются возникающие, в связи с этим проблемы языковой политики.

Ключевые слова: кумыкский язык, заимствованная лексика, арабско-персидские слова, русизмы, языковой контакт, ассимиляция.

Shabnam Hasanli-Garibova

Development Trends of Borrowed Vocabulary in the Kumyk Language

Abstract

The article examines the role of borrowed words in the lexical system of the Kumyk language, their sources of origin, and mechanisms of assimilation. The Kumyk language belongs to the Kipchak branch of the Turkic languages and is the mother tongue of the Kumyks living in the North Caucasus. Throughout history, this people has been in close contact with the peoples of the Caucasus, Iranian culture, the Ottoman Empire, and the Russian Empire, which resulted in numerous external influences on the language. The abundance of borrowed elements in the lexical system reflects the Kumyk people's long-standing cultural, religious, and economic connections. The aim of the study is to scientifically analyze the main sources of loanwords in the Kumyk language and their phonetic, morphological, and semantic adaptation features. The research explores historical, semantic, and phonetic characteristics of borrowings from Arabic, Persian, Russian, and other Turkic languages. The stages of formation of borrowed vocabulary in the historical and cultural development of the Kumyk language and its impact on the lexical system are presented. In the modern era, the increase of international terms (mainly of English origin) and the linguistic policy issues arising from this trend are also discussed.

Keywords: *Kumyk language, borrowed vocabulary, Arabic-Persian words, Russianisms, language contact, assimilation.*

Çapa tövsiyə edən: *AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu*

Rəyçilər: *professor Rüşət Rüstəmov
f.e.d. Q.Quliyeva*